

מבט על, גיליון 549, 14 במאי 2014

משבר אוקראינה: היבטים גלובליים

שמעון שטיין

בדומה למשברים בעבר מייצר גם משבר אוקראינה שפע בלתי ניתן לעיכול של דיווחים ופרשנויות בהם נעשה ניסיון להתחקות אחר פשר מניעיו של פוטין, כוונותיו העתידיות, אופיו ואישיותו, המצב באוקראינה ועתידה, וכמובן תגובת המערב. גם אם המשבר רחוק עדיין מסיומו, ניתן כבר בשלב זה להתייחס לכמה מההתפתחויות, שיהיו להן, קרוב לוודאי, השלכות על מערכת היחסים הבינלאומית בעתיד.

כיצד יראו יחסי ארצות הברית-רוסיה בשנים הקרובות, לאן פני רוסיה תחת פוטין, האם יתכן עימות צבאי בשל המשבר באוקראינה, האם אנו עומדים בפני עימות "בינגושי", האם אנו ניצבים בפתחו של עידן חדש ביחסים הבינלאומיים או שמא אנו חוזרים לדפוסי היחסים של תקופת המלחמה הקרה, מה יהיו יחסי הגומלין בין אינטרסים לאומיים ונורמות גלובליות. אלו הן רק מקצת השאלות המלוות את העוקב אחר המשבר.

סיפוח חצי האי קרים בליווי סיוע צבאי, הצבת כוחות צבא בקרבת הגבול האוקראיני, קיום תמרונים צבאיים, סיוע אקטיבי לבדלנים פרו-רוסיים במזרח אוקראינה (שקיימו משאל עם) לערעור היציבות וסמכות הממשלה "הלא חוקית" בקייב, הצהרות פוטין שהזהיר, כי "לעובדה שאוקראינה הפעילה צבא יהיו השלכות" וכי השימוש בצבא, הוא "פשע נגד עם" ודברי שר החוץ לברוב על כך שרוסיה "תגן על האינטרסים של האזרחים הרוסיים, כפי שאילצה את צבא גיאורגיה לסגת מדרום אוסטיה" – כל אלה ועוד, מצביעים על כך שרוסיה נחושה להגן על "האינטרסים הלאומיים" שלה. להתנהלות הזאת יש להוסיף את סימן השאלה, המלווה את עמדת פוטין לגבי הבחירות המתוכננות, שהן בעלות חשיבות לעתידה של אוקראינה – בפרט ולקבלת לגיטימציה למנהיג שיבחר – בכלל. מנגד, ניצבים ארצות הברית, האיחוד האירופי ונאט"ו, שאינם מתעייפים מלהשמיע הצהרות הקוראות לדה-אסקלציה ומציאת פתרון מדיני למשבר. העלאת האופציה הצבאית במידה שהאינטרסים של המערב יעמדו בסכנה, לא עלתה עד כה, ולא תעלה, לנוכח התנגדותן החד-משמעית של גרמניה ושל מדינות נוספות. לכל היותר מוכנים האיחוד (חלק מחבריו – בחריקת שיניים) וארצות הברית להטיל סנקציות וגם זאת, בהדרגה ומתוך תקווה (שהיא יותר בבחינת משאלת לב) שפוטין ישנה את דרכו. נאט"ו, באמצעות מזכירו הכללי, מסתפק בהשמעת הצהרות לוחמניות, בשיגור כוח אווירי להגנה על שמי הבלטיות – החרדות מפני האפשרות שהן הבאות בתור אחרי אוקראינה – ובהצבת מספר סימבולי של חיילים בפולין ובבלטיות.

המשבר הבלטי את חילוקי הדעות בקרב חברות נאט"ו לגבי תפיסת האיום. משיחות עם מומחים פולנים, בולטת הדאגה לנוכח מדיניותו של פוטין ותקווה לעמדה נחושה יותר מצד המערב. האם תמונת המצב לעיל מאפשרת גיבוש מדיניות כלפי רוסיה? התשובה היא שתחושת האיום הסובייטי, שעמדה בבסיס עמדת נאט"ו בעבר, אינה קיימת כיום ולכן פוטין, שלמד היטב את "רוח הזמן" המנשבת במערב, אינו צריך לחשוש מתגובה מערבית הולמת.

המשבר יותיר את רישומו על יחסי ארצות הברית-רוסיה, יחסים שממילא היו מצויים במשבר בתקופה האחרונה. גם בהצהרות שהשמיעו מנהיגי שתי המדינות מאז תחילת המשבר אין כדי לתרום לדה-אסקלציה הנדרשת על מנת להגיע לפתרון מדיני. ארצות הברית רואה ברוסיה כמי שעומדת מאחורי הבדלנים הפרו-רוסיים במזרח אוקראינה ואילו רוסיה רואה בארצות הברית כמי שניצבת מאחורי "הפשיסטים" בקייב. הגדיל לעשות שר החוץ לברוב אשר טען, כי "אוקראינה היא רק התגלמות אחת של חוסר הרצון האמריקאי להפסיד במאבק גיאופוליטי. ארצות הברית אינה מבינה את המשבר". בתגובה להתנהלות הרוסית, הבהיר אובמה, כי ככוונת ארצות הברית להטיל סנקציות נוספות. להתנהלות של רוסיה בהקשר לבחירות הקרובות תהיה השפעה על החרפת הסנקציות. האם יהיה בהן כדי להביא לשינוי במדיניות פוטין? תגובת רוסיה, שלא איחרה לבוא, ביטלה את ערכן של הסנקציות. בעוד שהאינטרס הרוסי לגבי פתרון המשבר ברור (אוקראינה חלשה, בלתי יציבה, נייטרלית, בעלת מבנה פדרטיבי עם אוטונומיה וזכות וטו למחוזות השונים ובכך השגת השפעה רוסית על החלטות השלטון בקייב) הרי שהאינטרס של

ארצות הברית (ושל האיחוד האירופי) איננו ברור, ומכאן גם המחיר אותו מוכנה ארצות הברית לשלם כדי לפתור את המשבר. יש להניח שרוסיה תצליח להעביר את מרבית דרישותיה אם לא את כולן.

מאז סיום המלחמה הקרה נמצאת המערכת הבינלאומית בתקופת מעבר ממערכת בי-פולרית עם כללי משחק ברורים, למערכת מולטי-פולרית, שבה כללי המשחק טרם עוצבו. האם מדיניות רוסיה מבטאת פתיחת פרק חדש ביחסים הבינלאומיים? יש פרשנים המדברים על פרק שני של המלחמה הקרה. היבט מרכזי שאפיין את תקופת המלחמה הקרה, היה המאבק האידיאולוגי הבינמעצמתי. התמוטטות ברית המועצות סיימה לכאורה את המאבק האידיאולוגי אולם, בפועל, אנו עדים לכך שפוטין פועל להחייאת העימות האידיאולוגי. הוא פועל לקידום "המהפכה השמרנית", שביטוייה הם: סלידה מכל מה שהמערב מייצג, טיפוח ערכים נוצריים, העלאת קרנה של המשפחה, הגדלת השליטה של המדינה בכלכלה, חיזוק משמעותי של הצבא ומודרניזציה של אמצעי הלחימה, כולל זה הגרעיני והקמתו של הגוש האירו-אסיאתי, כחלק מהמאמץ לשוב ולבסס את שליטתה של רוסיה על המרחב הסובייטי.

האם המודל שפוטין מציג יזכה לתמיכה בקרב המחנה הלא דמוקרטי? ספק. עד כה זוכה פוטין לתמיכה בקרב גורמים שוליים (מימין ומשמאל) במערכת הפוליטית האירופית. מאפיין נוסף של המלחמה הקרה, היה המאמץ שעשו שתי המעצמות להרחיב השפעתן באזורים שונים. רוסיה תחת פוטין, שכאמור, חותרת להשיב לעצמה את מעמדה כמעצמה, תפעל בכל מקום שתוכל במטרה לפגוע באינטרסים האמריקאיים ובמקביל, לבסס את אחיזתה באזורים, שאותם תגדיר כחיוניים לאינטרס הרוסי. המזרח התיכון ואזור המפרץ הפרסי כמו גם תת-היבשת ההודית והמרחב האסייתי הינם אזורים בהם תחתור רוסיה להעמיק אחיזתה. זאת, תוך ניצול מה שנתפס כיום כהיחלשות ארצות הברית, אבדן העניין שלה במזרח התיכון ובמפרץ, והסטת משאבים לאסיה. בשונה מתקופת המלחמה הקרה, תחסר רוסיה את המשאבים הכלכליים והצבאיים ששליטי ברית המועצות היו מוכנים להקריב לטובת המאבק בארצות הברית. רוסיה של היום הינה מדינת עולם שלישי עם נשק גרעיני שמצליחה לתחזק את עצמה מהכנסות הנפט והגז, שגם הן עתידות להתדלדל במרוצת הזמן. לזה יש להוסיף את היעדר ההשקעות המאסיביות במודרניזציה של התשתית האנרגטית.

בשונה מתקופת המלחמה הקרה, שבה פעלו מדינות מערב אירופה וארצות הברית מכורח האיום הסובייטי במשותף, הרי שמאז סיום המלחמה הקרה, נפילת החומה והרחבת האיחוד (ונאט"ו) מזרחה איבדה השותפות את הדבק המאחד. בהיעדר הגדרה חדשה של האינטרס המשותף, מלווים סימני שאלה את השותפות הטראנס-אטלנטית. עובדה זו נותנת לאיחוד האירופי הזדמנות ליטול יזמה "בחצר האחורית" שלו. ספק אם ניתן יהיה לאפיין את התנהלות האיחוד בסוגיית המשבר האוקראיני כשעתו היפה. למצב זה תורמת ללא ספק גרמניה, המהווה בלם לאלו הקוראים להפגנת מדיניות נוקשה יותר כלפי רוסיה. אין ספק, כי בנייתה של אוקראינה, הינה אתגר עבור האיחוד האירופי. האם הוא ישכיל להירתם למשימה - ימים יגידו. התנהלותו עד כה מעוררת ספקות לגבי עמידה במשימה, לה יהיו השלכות על יציבות היבשת.

החלטת פוטין לספח את חצי האי קרים תוך פגיעה בעקרונות כגון אי-סיפוח שטח בכוח, פגיעה בשלמות טריטוריאלית ובריבונות והפרה של הסכמים עליהם רוסיה חתמה, הבליטה את המתח שבין הנורמות הגלובליות לאינטרסים לאומיים. יש בהפרה של נורמות אלו, האמורות לשמש בסיס להתנהלות מדינות בעידן הגלובאלי, כדי לסכן את השגשוג הכלכלי והשלום. הקרבתם לטובת יישום אינטרסים לאומיים צרים עלולה להוביל לערעור היציבות הבינלאומית.

ספק אם עמידה מהצד וצפייה במתרחש במשבר באוקראינה והתעלמות מהפניה האמריקאית (ששבה ועלתה על ידי היועצת לביטחון לאומי, רייס במהלך ביקורה בישראל) לתמוך בעמדתה בפרט וזו של המערב בכלל, שישראל רואה עצמה חלק ממנו, היא העמדה אותה צריכה ישראל לאמץ. שמירה על נורמות גלובליות צריכה להיות חלק מהאינטרס הלאומי של ישראל. ספק רב, אם יהיה באימוץ העמדה הניטרלית של ישראל כדי לקדם את האינטרסים שלה מול רוסיה – באופן כללי ובהקשר לסוגיות העקרוניות, הנתונות במחלוקת – באופן ספציפי.